

III. A MAGYAR SZLENGKUTATÁS TÖRTÉNETE

1. Magyarországon a modern értelemben vett szlengkutatást (miként magának a *szleng* műszónak a magyar nyelvészeti terminológiába való bekerülését is) PÉTER MIHÁLY 1980-ban megjelent „Szleng és költői nyelvhasználat” című cikkétől számíthatjuk (vö. KIS 1991: 10, PUSZTAI F. 1994: 419). PÉTER MIHÁLY tanulmánya önmagában még nem jelentett valódi áttörést — az ekkoriban a szlengkutatás helyett művelt ifjúsági nyelvi vizsgálatok lényegileg változatlan szemlélettel folytatódtak tovább —, azonban érvei megtermékenyítőleg hatottak elsősorban a nyolcvanas években jelentkező fiatal nyelvészekre, valamint a nyelvet nem a nyelvművelők nyelvi eszményének elérése céljából vizsgáló kutatókra.

PÉTER MIHÁLY Nyelvőr-beli cikke leginkább útmutató volt, amely ráirányította a figyelmet a külföldi szakirodalomra, és amely megmutatta, hogy a hagyományos (általában elítélő) értékítéllettel való közelítés helyett objektívabb nyelvészeti eszközökkel is lehet vizsgálni a szlenget. Kijelentései közül különösen fontos volt a továbblépés szempontjából, hogy az *argó*, *zsargon*, *jassz nyelv*, *ifjúsági nyelv*, *nagyvárosi nyelv*, *pesti nyelv* kifejezések használata a *szleng* helyett félrevezető, hiszen nem „szükségképpen tolvaj, jassz, pesti vagy akár — fiatal” az, aki szlengben beszél (i. h. 274), valamint hogy a szleng elterjedtsége „sem »függőlegesen«, sem »vízszintesen«, sem nemzedéki megoszlásban nem lokalizálható” (uo. 275), tehát ellentétben a korábbi felfogásokkal, teljesen új alapon kell viszonyulnunk ehhez a jelenséghez, „amelynek jelölésére — magyar műszó híján — egyelőre a *s z l e n g* látszik leginkább megfelelőnek, nem valamiféle nyugatmajmolás, vagy a »lám, mi is felzárkóztunk!« kétes dicsősége okán, hanem a jelenség valóságos természetének pontosabb meghatározása, s a más nyelvek hasonló — bár nem szükségképpen azonos — jelenségeivel történő könnyebb egybevetése érdekében” (uo.).

PÉTER MIHÁLY tanulmányának megjelenése után kezdtek megsaporodni a szlenggel foglalkozó munkák a magyar nyelvészetben. Eleinte inkább csak a hagyományos ifjúsági nyelvi kutatás szemléletének megváltozása volt az, ami jelezte a modern szlengkutatás előretörését. A fokozatos térnyerést jól mutatja, hogy 1988-ig PÉTER MIHÁLY említett munkája mellett mindössze egy olyan tanulmány akadt (két, szélesebb körben nyilvánvalóan ismeretlen szakdolgozatot nem számítva), amely a címében is vállalni merte a *szleng* terminust (SIPOS 1981). 1988 óta viszont nem volt olyan éve a magyar nyelvtudománynak,

amelyben tanulmányok, könyvek egész sora ne tartalmazta volna címében ezt a szakszót.

A szlengnek a magyar nyelvészetbe történő bevonulása nem egyszerűen címke-váltás, a korábbi irányzat átnevezése volt. A szemléletváltást jól mutatja a tematika bővülése: a korábbi egyoldalú ifjúsági és diáknyelvi (valamint a sokat emlegetett, de valójában ekkoriban alig művelt tolvajnyelvi) kutatások mellett elkezdődött olyan, eddig még a magyar nyelvben nem vizsgált szleng megfigyelése is, mint a például drogosoké, a rendőröké, és hosszú évtizedek után újra foglalkozni kezdtek olyan, régóta a kutatás látókörén kívül lévő szlenggel, mint amilyen a katonai szleng volt.

Ezzel egyidejűleg megfigyelhető, bár még napjainkra sem fejeződött be, a nyelvművelő indíttatású ifjúsági nyelvi vizsgálatok beleolvadása a szlengkutatásba. A legérdekesebb példa erre HOFFMANN OTTÓ közelmúltban megjelent szótárának értékes áttekintő tanulmánya, amely címével is (A diáknyelv/diák-szleng „természetrájról”) kifejezi ezt a kettős szemléletet, bár a szerző szleng-felfogása már sokkal inkább a modern szlengkutatás eredményeit tükrözi, mintsem a kutatásai elkezdésekor uralkodó ifjúsági nyelvi vizsgálatokét, még ha néhány megállapításával egyértelműen ez utóbbiakhoz csatlakozik is (vö. HOFFMANN O. 1996: 249–52, 269).

2. A szlengkutatás valódi fellendüléséről csak az 1990-es években beszélhetünk¹⁸, bár a szleng és a szlengkutatás megítélése még ma is meglehetősen felelőtlen a magyar nyelvtudományban. Nagyon találóan írja erről a nyelvészeti munkákban tapasztalható bizonytalanságról PUSZTAI FERENC, hogy „Szinte kerülgetjük ezt a műszót”, „a szlenggel megjelölhető nyelvi tényeket hajlamosak vagyunk a *biz*(almas), ritkábban a *tréff*(ás) minősítés álrühájába öltöztetni; ha nem akarjuk argósítani, durvának, vulgárisnak vagy egyértelműen pejoratívnak minősíteni, illetőleg foglalkozást érzékeltető megnevezéssel jellegtelenníteni őket. Azt hiszem zavarunkban, jobb híján.” (1994: 419, 420).

Mindent egybevetve azonban ennek a régi beidegződésekben gyökerező szemléletnek a továbbélése ellenére is bizvást nevezhetjük az utóbbi nyolc-tíz évet a magyar szlengkutatás eddigi legjelentősebb időszakának, amely napjainkra már szilárd viszonyítási alapul szolgál a korábbi időszakok munkáinak értékeléséhez. Az elért eredmények áttekintése segítséget nyújthat az elvégzendő feladatok helyes megválasztásához is, ezért tarthatjuk mindenképpen szükségesnek — noha e a tanulmányban inkább csak érintőlegesen tárgyalom ezt a té-

¹⁸ Ha mindenáron pontos határokat akarunk meghúzni, az 1989-ben megjelent magyar–angol szlengszótártól (ANDRÁS–KÖVECSES 1989) számíthatjuk a modern szlengkutatás nagykorúsodását. Érdekes és bizonyára nem teljesen véletlen a szlengkutatás fellendülésének és a politikai rendszerváltás idejének egybeesése. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg az orosz szlengkutatásban is, ld. kötetünk 191–2. lapján.

makört —, hogy pontos és reális képünk legyen szakterületünk kialakulásáról, előzményeiről.

3. A modern szlengkutatás közvetlen előzményének tekinthető rendszeres nyelvészeti vizsgálódások körülbelül száz éve kezdődtek Magyarországon. Ez a százéves időszak négy, egyenként húsz-harminc éves periódusra tagolható. Az egyes szakaszok az adott időszakban megjelent szleng témájú publikációk mennyiségének változásai alapján is kirajzolódnak (ilyen jellegű számításaimhoz „A magyar szlengkutatás bibliográfiájá”-t használtam, KIS 1996a), de jól megragadhatók a kutatott szlengekben, a kutatás céljaiban, módszereiben és a kutatók személyének változásában is.

Természetesen vannak ide vonható feljegyzéseink az 1890-es években megindult vizsgálatok előtti időből is, ezeket azonban leginkább a szleng nyelvemlékeiként tarthatjuk számon, amelyekben — a Magyar Nyelvőr egy-két kisebb közleményétől eltekintve — a szleng nem nyelvi jelenségként volt fontos a feljegyző számára, hanem más vonatkozásaiban, például a bűnözők leleplezésének eszközeként, mint BERKES KÁLMÁN szójegyzékében (1888), amely már vitathatatlanul jelentős alkotásként említhető ezek között a múlt századi munkák között.

A 19. század végével záródó nyelvemlékes korszak bemutatására tanulmányom IV. részében külön kitérek, ugyanis ez az időszak számos olyan kérdést vet fel, amelyekkel a szleng elmélete szempontjából is érdemes részletesebben foglalkozni.

3.1. Rendszeres, a szleng egy-egy típusát alaposabban körüljáró és időben is folyamatos, évről évre publikációkat eredményező kutatásról a magyar szleng vizsgálatában 1895–1896 (a Tanulók Lapjának első diáknyelvi cikkei) óta beszélhetünk. Nyelvészetivé váló szlengkutatásunknak ez a korszaka körülbelül a 1920-as évek végéig tartott. Ezt a három évtizedet elsősorban a tolvaj- és a diáknyelv széleskörű kutatása, valamint a „(buda)pesti nyelv” iránti (jobbára nyelvvédő szemléletű) érdeklődés jellemezte, bár ezeken kívül számos kisebb közlemény jelent meg egyéb szlengtípusokról is. A vizsgált szlengek számát tekintve tematikájában egyik legváltozatosabb időszakunk volt ez a néhány év. Jelentek meg kisebb-nagyobb munkák a *katonai* (BARCZA 1897, JENŐ 1897a) és az *újságírónyelvről* (VULPES 1892, TÁBORI 1911), a *kuglizás* (CSEFKÓ 1897, JENŐ 1897b, 1899), a *kártyázás* (pl. PARLAGHY 1898, HORVÁTH GY. 1899, FABÓ 1905), a *sakk és a biliárd* (TOLNAI 1903), a *golyózás* (CSEFKÓ 1904), a *színház* (HARMAT 1911, HORVÁTH J. 1914), a *sza bad kömüvesek* (BARCSAY 1921) stb. nyelvéről.

3.1.1. A múlt század végi szlengkutatás igazi felfedezettje a *d i á k n y e l v* volt. 1895-ben a Tanulók Lapjában olyan nagy anyagmennyiséget feltáró, nyelvtudományi szempontokat érvényesítő diáknyelvi kutatás indult (az első ide tartozó publikáció: BARCZA 1895), amely a mai napig is a magyar szleng vizsgálatának egyik fontos időszakává teszi a századfordulót. Ennek a diáknyelvi kutatásnak a legkiemelkedőbb alkotása kétségkívül DOBOS KÁROLY szótára (A magyar diáknyelv és szótára, először a Tanulók Lapjában, majd külön kötetben is publikálva, DOBOS 1898), amely egyben első önálló szlengszótárunk is.

DOBOS műve elsőségén kívül több szempontból is említésre méltó alkotás. Túl azon, hogy csaknem száz éven keresztül ez volt az egyetlen, az egész magyar nyelvterületről gyűjtő diáknyelvi szótárunk, bevezető tanulmányával a szlengkutatás elméletéhez is számos adalékkal járult hozzá. DOBOS *csoportnyelv*-nek nevezi a szlenget, mint írja: „Az argot én a csoportnyelv szóval adom vissza, mely azt hiszem, kifejezi az eredeti szó értelmét, hogy egyes csoportok sajátzerű nyelve” (DOBOS 1898: 3). Megállapítja, hogy „a diáknyelv egyik legérdekesebb példa a nyelvfejlődés átmeneti állapotának megvilágítására, a melyben az egyes szavak, képzők, sajátzerűségek, elváltozások, hogy úgy mondjam, még a lét s nem lét határán küzködnek s forronganak” (uo. 8–9), ezért a diáknyelv vizsgálata a nyelvtudomány számára is rendkívül fontos. Ezeket a vizsgálatokat maga DOBOS is megkezdi, hiszen „A diáknyelvről általában” c. fejezetben áttekinti a magyar diáknyelv kialakulását, sorra veszi a szóalkotás módjait, a diáknyelv témaköreit. Sok apró megfigyelése, pontos elemzése a diáknyelv kiváló ismeretére vall.

3.1.2. A diáknyelv intenzív kutatása összességében alig fél évtizedre korlátozódott. Ezzel szemben vizsgált korszakunkban folyamatos volt az érdeklődés a *t o l v a j n y e l v* iránt. A századfordulót követően sorra jelentek meg a tolvajnyelvi szótárak, amelyek jelentős részben saját gyűjtésű szókincset tartalmaznak (JENŐ–VETŐ 1900, TolvnySz. 1911, SZIRMAY 1924, KÁLNAY–BENKES 1926), de nem önálló munkaként is terjedelmes szójegyzékek láttak napvilágot (pl. TÁBORI–SZÉKELY 1908).

A nyelvtudomány is ebben az időszakban fedezte fel a maga számára az argót, ekkor történtek az első kísérletek rendszeres gyűjtésének, leírásának megszervezésére. 1897-ben BÁLINT KELEMEN három tolvajnyelvi anyagot tartalmazó könyv ismertetésével hívta fel a figyelmet a gyűjtés fontosságára (BÁLINT 1897), MELICH JÁNOS pedig két külföldi argószótár bemutatása után arra kérte a bírót, hogy a tolvajnyelv szavait, jelentéskörét tegyék közzé a Nyelvőrben (MELICH 1897: 126).

Ekkoriban jelentek meg az első etimológiai tárgyú írások: *sipista* (HEVESS 1897), *balek* (TÓTH 1899, TOLNAI 1916), *zri* (K. P. 1916b), *meglóg* (K. P. 1916a), *dili*, *dilinós* (KÚNOS 1925), és ekkortájtban kezdték el kutatni a magyar tolvajnyelv történetét is, melynek jeles eseménye az 1782-es JABLONCZY-féle

szójegyzék felfedezése volt, amelyet először DUGONITS „Jeles történetek”-jéből SIMAI ÖDÖN adott közre a Magyar Nyelvőrben (SIMAI 1903), majd különböző forrásokból MOENICH KÁROLY (1908), GYÖRFFY ISTVÁN (1910), A SZERKESZTŐSÉG (1915) és BALASSA (1924a, 1924b: 7–9) is közölt. Ez idő tájban vált ismertté az egri szójegyzék is (HEINLEIN 1908).

3.1.3. E két aránylag sokat vizsgált, gazdagabban adatolt szlengtípus mellett viszonylag több írás foglalkozott szlengkutatásunk első korszakában a *katonaiszlenge* is, mely iránt különösen az I. világháború éveitől kezdve és azt követően nyilvánult meg fokozottabb érdeklődés. BALASSA (1922) egy angol felhívás mintájára még a katonai szleng gyűjtésére is javaslatot tett, de végül csak a katonai szleng szókincséből összeállított kisebb cikkek készültek (a leggazdagabbak: A harctér magyarsága 1916, PARÁSZKA 1917, VERESS 1917, HUHNS 1918, REXA 1919, SZTROKAI 1920, BALASSA 1920, CSEFKÓ 1921, KNER 1923), elemző, rendszerező tanulmány egy sem született.

3.2. A 20. század első negyedét jellemző gazdag tematikájú szlengkutatás után jó fél évszázadra visszazorult ennek a nyelvváltozatnak a vizsgálata. A II. világháború végéig tartó időszakban született ugyan néhány mai mércével mérve is rendkívül magas színvonalú, nagyon alapos tanulmány (elsősorban BÁRCZI GÉZA ekkortájban íródott munkái, és az ezek közül is kiemelkedő „A »pesti nyelv«” említhető itt: BÁRCZI 1932), összességében azonban nem követték újabb gyűjtések és feldolgozások a korábbiakat. Egyedül KEMÉNY GÁBOR terjedelmes tolvaj- (1937) és PAPP LÁSZLÓ diáknyelvi (1944) szójegyzékét említhetjük kivételként.

3.2.1. Erre az időszakra a legjellemzőbb a szleng nyelvűvel szempontról való megközelítése volt. Az 1930–1940-es években egyre gyakrabban jelentek meg a napilapok és más egyéb újságok mellett a nyelvészeti folyóiratok hasábjain is azok a vélekedések, amelyekben a szleng az azóta is számtalanszor hangoztatott okok (elsősorban a nyelvszegényítés, nyelvi durvaság) miatt támadták, és mintegy „betiltását” szorgalmazták. Ekkoriban egyre inkább háttérbe szorultak azok a nyelvészek, akik JENŐVEL és VETŐVEL vallották, hogy „A tudományban nincs oly rút valami, a minnek a kutatása haszonnal ne járna. Az orvos mi undort sem érez, ha bármily gennyedt sebet kezel is; jó kedvvel boncolgat a legcsúnyább helyeken. A nyelvész is így tesz.” (JENŐ–VETŐ 1900: 3).

A szópárbajba keveredő szerzők egyik részről általában azt hangoztatták — a Népszava hasábjain zajlott egyik vitából kiragadott idézetekkel illusztrálva —, hogy „A magyar nyelv olyan csodás szépségű, olyan zengzetes és minden magasztos érzést kifejező, hogy *halálos vétek* utcai jasszkifejezésekkel, tolvajnyelvvél meggyalázni” (HARAGOS 1942: 9), a másik oldal pedig nyelvi tényeket felsorakoztatva hangsúlyozta, hogy „Nincs igaza [annak, aki] erkölcsi felháborodással sújtja a tolvajnyelv szavait. A nyelvi jelenségek ugyanis *nem tartoznak*

az erkölcs kategóriájába, éppoly kevésbé mint ahogy egy fizikai törvényt nem lehet erkölcsösnek vagy erkölcstelennek nevezni.” (SZÁVA 1942: 16). E polémiákra utalva jegyzi meg ZOLNAI BÉLA egyik írásában, hogy „Érthetelen az a félműveltségen alapuló ellenszenv (...), amely nálunk az úgynevezett jassz szavakat üldözi” (ZOLNAI 1943a: 4).

Ezek a viták újra és újra fellángolásuk ellenére általában meglehetősen gyors lefolyásúak voltak, hisz a szlenget mint nyelvi jelenséget bemutató nyelvészek állításait (vö. ZOLNAI 1943a–b, BÁRCZI 1944) a másik tábor nemigen tudta az érzelmi érveken túl mással is cáfolni.

3.2.2. Az 1930-as, 1940-es évek szlengkutatásának kétségkívül legkiemelkedőbb személyisége BÁRCZI GÉZA volt. Ekkoriban született munkái (elsősorban BÁRCZI 1932 és 1942) a mai napig sem veszítették el aktualitásukat: hasonlóan magas színvonalú, alapos szakirodalom-ismerettel megírt, biztos nyelvszemléleti alapokon álló elemzés azóta sem készült a magyar tolvajnyelvről. BÁRCZI munkásságának ezt a területét időszerű lenne részletesen áttekinteni mai ismereteink tükrében, hiszen eddig még életművének méltatói se vállalkoztak az idetartozó munkák megemlékezésénél többre (vö. SZATHMÁRI 1980: 26, SZATHMÁRI 1995: 79). Erre sajnos ebben a tanulmányban nem keríthetek sort (A „pesti nyelv” c. munkája és az ifjúsági nyelvi kutatások viszonyáról ld. BACHÁT 1982b), itt csak BÁRCZI néhány lényeges, a mai kutatások szempontjából különösen fontos meglátására szeretném felhívni a figyelmet.

A modern szlengkutatás felől nézve leginkább azok az apró, félmondatokban, lábjegyzetekben megbújó megfigyelései értékelték fel, amelyek a szleng univerzális vonásaira utalnak. „A »pesti nyelv«”-ról írott tanulmányában (BÁRCZI 1932) BÁRCZI még alapvetően a francia argot-kutatás klasszikus nézetét vallja, miszerint a modern szleng a tolvajnyelvnek a köznyelvbe való beszivárgásával jön létre, és valójában nem más, mint „argotval átítatott köznyelv” (i. m. 3). Elejtett megjegyzései azonban (és az 1942-ben írott „Jegyzetek a budapesti népnyelvről” c. munkájának egész szemlélete) már afelé mutatnak, hogy a szlengnek, argóknak létrejöttének feltételeit BÁRCZI szerint sem szűkíthetjük a modern nagyvárosokra, hanem ezt időben, térben és kultúrában ki kell szélesíteni: „Ilyen titkos nyelvek bárhol fejlődhetnek, s nemcsak a magassabb műveltség velejárói” — mondja egy helyen (BÁRCZI 1932: 3), máshol pedig megjegyzi, hogy „Példáimat nem csak a mai argotból merítem, hiszen eszavak keletkezése minden időben azonos módon ment végbe” (uo. 8), és hogy ha „a magyar jassznyelv történetén végig tekintünk, azt látjuk, hogy ennek igen sok kapcsolata van a magyar népnyelvvel, sőt eredetét sem Pesten, hanem vidéken, alkalmasint az Alföldön kell keresnünk” (BÁRCZI 1942: 73).

BÁRCZI GÉZA már több mint hatvan éve felhívta a figyelmet a szleng jellegzetes emocionális töltésére, arra, hogy „a csoportnyelvi szó értelmi tartalma tel-

jesen azonos az értelmező szóéval, legfeljebb é r z e l m i h a n g u l a t a más, de az is többnyire csak a szó keletkezése idejében, mert ha a szó megél, tré-fás hangulati velejárója letörlődik róla épen azok számára, akik élnek vele, s legfeljebb azok számára marad meg, akik ritkán hallják” (BÁRCZI 1932: 5 — Az utóbbi két bekezdés kiemelései tőlem származnak: K. T.).

BÁRCZI későbbi munkásságában a szlengkutatás nem kap különösebb szerepet, azonban nagyon fontos, hogy tankönyveiben (BÁRCZI 1953: 18–21; 1967: 562) és a magyar nyelv életrajzáról írott könyvében (BÁRCZI 1963: 321–2, 367–8) mindig a magyar nyelv fejlődésének szerves részeként szól a tolvajnyelvről és szlengről. Ezt különösen a II. világháború utáni korszak erősen háttérbe szoruló szlengkutatása szempontjából tekinthetjük rendkívül lényegesnek.

3.3. A II. világháború végétől az 1960-as évek elejéig tartó időszakban lát-szólag ugyanúgy nem születtek jelentős munkák, mint az ezt megelőző húsz esztendőben; jobbra — akárcsak 1945 előtt — a magyar nyelv megmentése volt a fő cél nyelvészeink számára, ha a szleng szóba került. A nyomtatásban megjelent művek többsége csak a stilsztika és a nyelvművelés szemszögéből szólt a szlengről. Ma azonban már tudjuk, hogy ezek a kisebb cikkek, a napvilágot látott publikációk (köztük az 1956 táján felfedezett tolvajnyelvi emlékek bemutatása: HOFFMANN T. 1956, BÁRCZI 1956, SCHEIBER 1956, IMPLÓM 1957, TÖRÖK 1957) csak a jéghegy csúcsát jelentették. 1945-től, illetve 1947-től két torzóban maradt, méltatlanul elfeledett nagyszabású magánkezdeményezés is megindult a magyar szleng feltárására, melyek a magyarországi szlengkutatás történetében először tettek arra kísérletet, hogy a magyar szleng teljes szókincsét egyetlen szótárban foglalják össze.

3.3.1. Az egyik ZOLNAI BÉLA jassznyelvi etimológiai szótára (több kötegni cédulaanyagát az MTA kéziratára őrzi: Ms 4145/14–30, Ms 4146/1–21, Ms 4147/1–20) és egy ehhez kapcsolódó terjedelmesebb monográfia, a kéziratban 680 lapos „Argó és tájnyelv” (MTA kéziratára, Ms 4131/6). Ezeket a munkáit ZOLNAI eredetileg doktori disszertációnak szánta¹⁹, de végül nem készült el velük. Etimológiai szótára előkészületeiről, a szerző szlengszemléletéről ZOLNAI 1950-es években a Magyar Nyelvőrben publikált szófejtéseiből, az argónak a

¹⁹ Az erre vonatkozó dokumentum az MTA kéziratárában található (jelzete: 6/I. oszt.). ZOLNAI 1954. június 15-én kelt 29 lapos beadványa első három lapján jassznyelvi kutatásainak tervezetét, irányát vázolja fel, majd a 4–29. lapon mintaszócikkek (*biboldó*, *bokros*, *botos*, *bratyi*, *bugáz*, *buger* stb.) közül készülő jassznyelvi etimológiai szótárából. A beadvány utóéletéről tudjuk, hogy „1957. május 2-án Bóka László, az MTA I. osztályának akkori titkára megküldi Zolnai Bélának a »TMB által kiállított oklevelet, mellyel Önt az irodalomtudomány doktorává nyilvánította.« Nem minden ironia nélkül emlegette Zolnai, hogy korábban irodalomtörténeti munkásságát méltatták, és a nyelvtudomány kandidátusa lett. Doktori értekezésének témájaként viszont a budapesti jassz nyelv etimológiai szótárát, ill. a jassz nyelv és a tájnyelvek közös elemei címmel készülő monográfiáját jelölte meg. Ezért lett az irodalomtudomány doktora.” (BENKŐ LÁSZLÓ 1990: 11).

szépirodalomban való használatát bemutató tanulmányából (1956), valamint a nyelvművelés és a szleng kapcsolatát elemző cikkéből (1959) értesülhettek a szakemberek.

ZOLNAI BÉLA anyaggyűjtése nem terjedt ki a ma szlengnek tekintett nyelvi jelenség(ek) egészére: a jassznyelv, melynek szókincsét fel kívánta dolgozni, leginkább a tolvajnyelvvvel, illetve a tolvajnyelvi eredetű vulgáris szavakkal azonosítható, a kicédulázott szavakból legalábbis efféle felfogás tűnik ki. Egy helyen a következő nyelvi rétegeket sorolja az általa „budapesti népnyelvként” is értelmezett jassznyelv (ld. a 5. lábjegyzetben) legfontosabb alkotóelemei közé: „ma is élő, népi, tájnyelvi szavak; a régi betyárvilág föltehető emlékei; diáknyelvi formák; tolvajnyelvi konvencionális kifejezések; cigányból való átvételek; rotwelsch elemek; a régi jiddisch és modern zsidó zsargon hatása; a szabad nyelvteremtés (hangutánzás, hangfestés, játszi szóképzés, elvonás, szóconkítás, idegenszerűsítés, metatézis, betoldás stb.); a városi néphumor találmányai (v. ö. pl. *logodi*); a népetimológia stb.” (ZOLNAI 1957: 3).

3.3.2. A másik teljességre törekvő szótár ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY 24 gépírási füzetben elkészült munkája, A magyar fattyúnyelv szótára (Bp., 1945–1962, 1967). Ez a mű a modern értelemben vett szleng teljes körére kiterjed, sőt számos, a szlenggel határos, de nem szleng jelenség is belekerült. Anyagát a magyar írásbeliség kezdeteitől az 1960-as évek végéig tartó időszakból meríti; szerzői a lehető legteljesebb írásbeli forrásanyag feldolgozásán túl saját gyűjtést is végeztek. Bár ez a szótár összeállítói szerint elkészült, publikálása nem valósult meg, vélhetőleg (és elsősorban) — különböző személyes(kezdő) és (tudomány)politikai okok mellett — a szótárkészítők (jó és rossz értelemben is igaz) „dilettantizmusa, amatőrizmusa” miatt.

Az öt példányban tisztázott, hatezer oldalas kézirat mintegy 30 000 szócikkében több mint 100 000 szlengadatot tartalmaz. A mű első füzete részletesen szól a szótár születésének viszontagságos története mellett a *fattyúnyelv* szakszó eredetéről, a „fattyúnyelv” történetéről és szóképzésének rendszeréről. A szótár cédulaanyaga — melyet ZOLNAY VILMOS a kötetek lezárása után is tovább bővített — az MTA Nyelvtudományi Intézetének szótári osztályára került, felhasználta például a TESz. is (ld. a TESz. irodalomjegyzékében Zolnay–Gedényi rövidítés alatt: I, 82).

A szótár kiadásának lehetőségeit keresve a szóanyag egy részéből kisebb feldolgozások is készültek (ZOLNAY–GEDÉNYI 1954, 1956 és 1960), és elkészítettek nagyszótárunk szinonimaszótári változatát is (ZOLNAY–GEDÉNYI 1970).

Életükben egyetlen közös fattyúnyelvi munkájuk sem jelenhetett meg, munkásságuk előtti tisztelgésnek csak a közelmúltban látott napvilágot a „Budapest a fattyúnyelvben” c. művük átdolgozott változata (ZOLNAY–GEDÉNYI 1996). Ez a publikálási lehetőségektől való elzártság magyarázza azt a sajnálatos tény, hogy

hogy hatalmas, huszonnégy kötetes, több tízezer adatot tartalmazó szótárak és a — vélhetőleg a magyar–francia szakos diplomával és alaposabb nyelvészeti ismeretekkel rendelkező GEDÉNYI által kialakított — szlengfelfogásuk semmilyen hatással nem volt a magyar csoportnyelvek kutatására. KOVALOVSKY MIKLÓS határkönek számító cikke (KOVALOVSKY 1963) után a „fattyúnyelv” (azaz a mai értelemben vett szleng) vizsgálata helyett az ún. ifjúsági nyelv feltárásával igyekeztek pótolni nyelvészeink nyelvünk eme színes részrendszerének hiányzó leírását, ZOLNAYÉK eredményeiről tudomást sem véve.

3.4. A hatvanas-hetvenes évek ifjúsági nyelvi kutatásai, melyeknek kezdetét általában KOVALOVSKY MIKLÓS említett cikkétől számítják, tagadhatatlanul fellendülést hoztak ennek a szlengtípusnak a gyűjtésében. Magára a nyelvi jelenségre bizonyára a szlengnek az irodalomba való beáramlása, a Zabhegyező- és Rozsdatemető-vita is ráirányította a figyelmet. A KOVALOVSKY-cikkből alakult nyelvművelő munkabizottsági vita (GRÉTSY 1964) után a Magyar Nyelvőr 1964-ben pályázatot hirdetett az ifjúsági nyelv gyűjtésére (Hogyan beszél a mai ifjúság?: Magyar Nyelvőr 88: 85–6). Az akkori pályázat helyezettjei közül MATIJEVICS LAJOS hamarosan terjedelmes és alapos vajdasági diáknyelvi szótárt adott közre (MATIJEVICS 1972), melynek bevezető tanulmánya mindmáig a magyar diáknyelv egyik legtöbb szempontú bemutatása.

A hatvanas években ifjúsági nyelvvel foglalkozni kezdő nyelvészek közül azóta is sokan publikálnak még a témába vágó kisebb tanulmányokat (GRÉTSY LÁSZLÓ, SZÜTS LÁSZLÓ, MIZSER LAJOS és mások). Közülük itt BACHÁT LÁSZLÓ nevét kell külön is megemlíteni, aki készülő diáknyelvi szótárával (vö. BACHÁT 1992a: 132, MINYA 1996: 15), számtalan tanulmányával és az ezekben képviselt jellegzetesen didaktikus nyelvművelő szemléletével talán a legtipikusabb és legnagyobb hatású képviselője az ifjúsági nyelvet kutató nyelvészeknek. Munkássága az ifjúsági és a diáknyelv kutatása terén rendkívül széles körű. Az általa vizsgált szlengtípusok nyelvi-nyelvhasználati kérdései mellett (BACHÁT 1976, 1984, 1986a) részletesen foglalkozott az ifjúsági nyelv kialakulásának okaival (BACHÁT 1980, 1982a, 1986b), a diáknyelv történetével (BACHÁT 1983, 1992a), és kitekintett a katonai szlengre (BACHÁT 1990), illetve a szlengbeli tulajdonnév-használatra is. Ez utóbbi témakörben a diák- (BACHÁT 1971, 1972a–c, 1974) és a tanári ragadványnevekről (BACHÁT 1992b), valamint a szlengben használatos egyéb tulajdonnevekről (BACHÁT 1981a–b) több tanulmányt is írt.

Az 1960-as, 1970-es évek szlengkutatására erős tematikai és módszertani beszűkülés jellemző. Születtek ugyan kiváló tolvajnyelvi, börtönnyelvi gyűjtések is (KISS KÁROLY szótára: 1963 vagy VELKEI LÁSZLÓ győri ügyész javarészt Sopronkőhidán gyűjtött kéziratos anyaga), ezek azonban — még ha (elsősorban KISS KÁROLY szótára) ismertek voltak is a nyelvészek körében — belső használatra, nem nyelvtudományi céllal készültek.

A szlengkutatást leginkább előre mozdító elméleti munkákat ebben az időszakban nem írtak, megszületésüket az ifjúsági nyelvi kutatások inkább akadályozták, mint sem segítették. Ebből a szempontból a hatvanas évek elején jelentkező új irányzatot a szlengkutatásra nézve korántsem tarthatjuk szerencsésnek. Az *ifjúsági nyelv* terminusnak 'a fiatalság által beszélt többé-kevésbé egységes csoport- vagy rétegnyelv' jelentésben való használata egyrészt túlságosan leszűkítette a vizsgálandó területet, másrészt a szleng működése, rendszere kapcsán felmerülő kérdések megválaszolását a jelenségek pusztja leírásával igyekezett pótolni. E leegyszerűsítő közelítésmódból következik, hogy az így nyert elméleti megállapítások csak részben állják meg a helyüket, például az az okfejtés, amely e szociolektus stílusát, keletkezését, használatát mint nemzedéki problémát tünteti fel, erősen vitatható (vö. pl. BACHÁT 1982a). Hasonlóan vélekedhetünk a szlengnek a sztenderdtől való eltérését nyelvi devianciaként, és mint ilyet, nyelvművelési kérdésként értékelő felfogásról is.

Ez az irányzat teljesen kizárta vizsgálataiból azt a szókincsanyagot, amely a magyar értelmező szótárakban bizalmas, familiáris (ritkábban argó, durva, gúnyos, tréfás) minősítéssel szerepel, s amely az ún. ifjúsági nyelvi szavak és kifejezések mellett a szlengnek egyik legfontosabb része (ld. például ANDRÁS–KÖVECSES 1989 szótárában).

A szleng szélesebb, modern felfogására e korszakban nem is igen találunk példát nyelvészeti munkákban. Ezek a vélekedések leginkább írók, irodalmárok műveiben kaptak helyet (KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE 1965, MÉSZÖLY D. 1966, MÉSZÖLY M. 1978).

3.5. A klasszikus értelemben vett ifjúsági nyelvi kutatások a nyolcvanas évekre kifulladásra kerültek. Ennek bekövetkezése szakmai szempontból törvényszerű volt, hiszen az ún. ifjúsági nyelv leltározásán kívül ez az irányzat más nyelvészeti feladatot nem tűzött ki maga elé (hibásan leszűkített kutatási bázisa és vitatható módszerei miatt nem is tűzhetett); végkövetkeztetéseit nézve — úgy vélem — az ifjúsági nyelv vizsgálata sokkal inkább volt nyelvtisztító-nyelvművelő mozgalom, s mint ilyen inkább az ifjúságnevelés nyelvi vetülete, mint nyelvészeti kutatás. Visszaszorulásának legfőbb oka talán az volt, hogy egyetlen igazán nyelvészeti céljának, az adatgyűjtésnek sem tudott már megfelelni: az előkerülő adatok egyre kevesebb újdonságot hordoztak, és a konkrét nyelvi anyag mögött meghúzódó általánosabb nyelvi vonások terén sem mutatkozott újdonság. Jól mutatja ezt a tényt BACHÁT LÁSZLÓ egy megjegyzése a Magyar nyelvészek VI. nemzetközi kongresszusán Egerben, miszerint az utóbbi időben nincs olyan új gyűjtemény, amely az ő szótárához 40-50 új szót hozzá tudna tenni. Ez ugyan szó szerinti értelmezésben nem igaz, hisz például csak HOFFMANN OTTÓ azóta megjelent Mini-tini-szótára 30 000 adatot sorol föl az 1980-as évek végén hasz-

nált diáknyelvből, azonban ezeknek az adatoknak a hagyományos módon való értelmezése valóban nem viszi előbbre a kutatásokat.

A BACHÁT LÁSZLÓ említette látszólagos teljesség ellenére a szleng iránt érdeklődő nyelvészek egyre inkább erős hiányérzettel küszködtek az 1980-as években. Mivel a felvetődő kérdések megválaszolása nem volt lehetséges az ifjúsági nyelv keretei között, az 1980-as évekkel — elsősorban a külföldi szakirodalom hatására — megkezdődött a magyar szlengnek *m i n t s z l e n g n e k* a kutatása.